

УДК 159.944.3

Я. Г. БОНДАРЕНКО,

кандидат психологічних наук,
професор кафедри тактико-спеціальної підготовки,
факультету № 3 (підрозділів поліції превентивної діяльності)
Харківського національного університету внутрішніх справ;

Д. В. СЕРГІЄНКО,

старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки
факультету № 3 (підрозділів поліції превентивної діяльності)
Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ФАХІВЦІВ СПЕЦІАЛЬНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ДО ДІЙ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СИТУАЦІЯХ

На основі аналізу основних психологічних детермінант, що впливають на ефективність виконання професійних завдань різного рівня складності, відображено, що стан психологічної готовності має складну структуру та є вираженням сукупності різноманітних сторін психіки людини в їх співвідношенні із зовнішніми умовами та майбутніми завданнями.

Надано належні висновки й обґрунтування щодо готовності як психічного стану та прояву готовності як стійкої характеристики особистості.

Ключові слова: психологічна готовність, психологічна стійкість, стан готовності, готовність до діяльності.

Bondarenko, Y.H. and Serhienko, D.V. (2016), "Features of psychological readiness of special units' experts to act while emergencies" ["Osoblyvosti psykhologichoi hotovnosti fakhivtsiv spetsialnykh pidrozdiliv do dii v ekstremalnykh sytuatsiakh"], *Pravo i Bezpeka*, No. 1, pp. 157–162.

Постановка проблеми. Кожна діяльність вимагає свого набору професійних, вольових, психологічних якостей; надзвичайно важливим виявляється формування особи зі стійкою системою поглядів, загальних потреб і мотивів, через які людина сприймає та оцінює дійсність, вибирає адекватну поведінку й регулює її відповідно до стійкої загальної позиції.

Професійну діяльність фахівців підрозділів спеціального призначення МВС України без вагань можна віднести до типу професій, які вважаються екстремальними за своїм профілем. Під час виконання своїх професійних завдань фахівці підрозділів спеціального призначення постійно зазнають на собі шкідливого впливу негативних факторів, які несуть психологічне, фізичне, емоційне та розумове навантаження.

Вкрай напружені соціально-психологічні умови професійної діяльності цих підрозділів загострюються також пережитими країною соціально-економічними труднощами, які торкнулися й переважної більшості працівників ОВС. Незважаючи на вжиті заходи, напружений характер професійної діяльності фахівців спеціальних підрозділів, висока відповідальність і висока психологічна ціна результатів їх діяльності, наявність невизначеності й інформаційних перевантажень, висока ймовірність виникнення непередбачених подій, погроза здоров'ю й життю – все це може бути причи-

нами виникнення різного роду труднощів під час здійснення професійної діяльності в особливих умовах, викликати у працівників спеціальних підрозділів МВС України стан напруженості, ставити під загрозу зриву вирішення професійного завдання. Отже, вирішення проблеми психологічної готовності працівників органів внутрішніх справ до професійної діяльності набуває в цей час особливого соціального й політичного значення.

У нинішній час питання сутності й структури готовності до діяльності працівників органів внутрішніх справ, виходячи зі специфіки їхніх функціональних обов'язків, пов'язаних з боротьбою зі злочинністю, не знайшли глибокого вивчення. Досі відсутнє визначення змісту й показників, що характеризують готовність працівників ОВС до професійної діяльності щодо припинення злочинів терористичного характеру, недостатньо повно висвітлені особливості формування, розвитку й реалізації готовності у складних ситуаціях службової діяльності. Таким чином, ми вважаємо за потрібне узагальнити отримані дані та співвіднести їх зі специфічними особливостями діяльності фахівців спеціальних підрозділів МВС України.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Питання формування готовності знайшли своє відображення та одержали розвиток у теорії та практиці професійної підготовки насамперед

стосовно діяльності людини в особливих, напружених умовах. Багатопланові дослідження проблеми провели психологи В. І. Варваров, О. Д. Глогочкин, М. І. Дьяченко, Л. А. Кандилович, В. П. Каширін, М. П. Коробейников, П. А. Корчемний, Л. Н. Кузнецов, О. Т. Ростунов, А. М. Столяренко, В. В. Сисоев, О. В. Тімченко, Н. Ф. Феденко, В. Т. Юсов та інші вчені, які проаналізували процес психологічної підготовки з урахуванням специфіки особливостей діяльності конкретного фахівця. Зазначені дослідники визначають сутність психологічної підготовки в цілеспрямованому впливі на психіку працівників з метою формування психологічної готовності, стійкості, інших характеристик і якостей, які забезпечують надійність дій в умовах, що вимагають високих нервово-психічних витрат.

Мета нашої роботи полягає в тому, щоб на основі аналізу основних психологічних детермінант, що впливають на ефективність і надійність виконання професійних завдань різного рівня складності, визначити специфічні особливості формування та підтримання психологічної готовності фахівців спеціальних підрозділів МВС України.

Виклад основного матеріалу. Можна припустити, що готовність має своїм механізмом функціональну систему, яка забезпечує на основі певного збудження настроювання організму й наступну доцільну поведінку відповідно до умов і завдань. Реакція на непередбачені подразники, стійкість до дії факторів зовнішнього середовища визначаються силою (працездатністю) нервової системи стосовно гальмового процесу, балансом нервових процесів, їхньою здатністю до переважного розвитку збудження або гальмування, рухливістю нервових процесів, їх тимчасовою характеристикою.

Деякі автори доходять висновку, що психологічна готовність – це виборча, прогноуюча активність на стадії підготовки, що спрямовує організм, особистість на майбутню діяльність. Виникнення психологічної готовності визначається розумінням майбутнього завдання, усвідомленням відповідальності і виділяє тривалу й ситуативну готовність.

Цікавим є підхід, в якому визначаються такі компоненти психологічної готовності:

– відображуючий – високий професійний розвиток пізнавальних і стійких якостей особистості, що забезпечує стійке реагування працівника на всі впливи навколишнього середовища з урахуванням майбутньої діяльності;

– спонукальний (центральный) – система мотивів з їхньою взаємозалежністю й супідрядністю;

– виконавчий – міцні й високорозвинені розумові й сенсорні здатності;

– регулюючий – вольові якості особистості, емоційна стійкість, здатність доволіно знижувати негативний вплив шкідливих факторів, управляти своїм поведінням у стані напруженості.

Зазначається, що сформована готовність дозволяє адекватно реагувати на зміну зовнішніх умов, забезпечуючи взаємозв'язок внутрішнього стану індивіда із зовнішніми цілями діяльності. Наголошується на потенційно «багатоцільовому» характері цього стану й необхідності його розгляду як «системи багатьох готовностей» [1, с. 211].

Деякі вчені, розглядаючи психологічну стійкість як найважливішу професійну характеристику особистості, багаторівневий і системний об'єкт професійної підготовки в динаміці протікання й цілісної взаємодії компонентів, виділяють в понятті психологічної готовності внутрішню налаштованість на самовіддане поведіння, мобілізованість усіх сил на активні й доцільні дії. Водночас відзначається, що для позначення психологічного компонента збереження ефективності діяльності в екстремальних умовах працівником органів внутрішніх справ термін «психологічна стійкість» повніше відбиває проблему. Однак недостатньо виділяється взаємозв'язок між поняттями «психологічна готовність» і «психологічна стійкість», прояв стійкості не розглядається як якісна сторона готовності, хоча на стадії виконання дії цілком може йтися про готовність до стійкості.

Питання формування готовності знайшли своє відбиття й одержали подальший розвиток у теорії та практиці професійної підготовки насамперед відносно діяльності людини в особливих напружених умовах, що вимагають високих нервово-психічних витрат.

Необхідно відзначити, що науковці вкладають у поняття «стан готовності» різний зміст. Це пов'язано, на наш погляд, з тим, що використовуються різні підходи: 1) до розуміння психіки; 2) до розуміння сутності готовності; 3) до дослідження різних видів діяльності.

У функціонально-системному аспекті готовність визначає насамперед цільові, тимчасові, ресурсні, операційно-інструментальні, продуктивні параметри діяльності фахівця підрозділу швидкого реагування системи МВС. У рамках ситуації готовність як інтегральний системний параметр психіки працівника характеризує функціональні особливості активації, доцільності й спрямованості службової діяльності, ефективності її реалізації та стійкості до негативних

факторів, а також до відновлення системи професійноважливих якостей працівника для його наступних дій [2, с. 7].

Слід зауважити, що готовність до професійної діяльності розглядається як стан, що передую певній діяльності; це стан, у якому концентруються можливості людини, що досягають вищого ступеня; він виявляється перед, під час виконання та завершення службового завдання; стан готовності до професійної діяльності має різні рівні й компонентну структуру; прояв готовності залежить від особливостей особистості й умов діяльності.

Стан готовності вирішальною мірою обумовлюється стійкими психічними особливостями, властивими певній людині. На стан психологічної готовності впливають і ті конкретні умови, в яких здійснюється діяльність.

До числа об'єктивних та суб'єктивних факторів, що обумовлюють психологічну готовність, варто віднести:

- зміст завдань, їх труднощі, новизну, творчий характер;
- умови діяльності, приклад поведінки оточуючих;
- особливості стимулювання дій і результатів;
- мотивацію, прагнення до досягнення того чи іншого результату;
- оцінку ймовірності досягнення певного результату;
- самооцінку власної готовності;
- попередній нервово-психічний стан;
- стан здоров'я й фізичне самопочуття;
- особистий досвід мобілізації сил на виконання завдань підвищеної складності;
- уміння контролювати й регулювати рівень свого стану готовності;
- уміння самонастроюватись, створювати оптимальні внутрішні умови для майбутньої діяльності.

Динамічну структуру стану психологічної готовності до складних видів діяльності утворюють такі взаємозалежні елементи:

- 1) усвідомлення своїх потреб, вимог суспільства, колективу або завдання, поставленого іншими людьми;
- 2) усвідомлення цілей, досягнення яких приведе до задоволення потреб або виконання поставленого завдання;
- 3) осмислення й оцінка умов, у яких будуть протікати майбутні дії, актуалізація досвіду, пов'язаного з виконанням подібних завдань і вимог;
- 4) визначення на основі досвіду й оцінки майбутніх умов діяльності найбільш імовірних

і допоміжних способів виконання завдань або вимог;

5) прогнозування рівня розвитку інтелектуальних, емоційних, мотиваційних і вольових процесів, оцінка співвідношення своїх можливостей, рівня домагань і необхідності досягнення певного результату;

6) мобілізація сил відповідно до умов і завдань, самонавіювання в досягненні мети [1, с. 220].

У підсумку фахівець налаштовується на певну поведінку, на здійснення дій, необхідних для досягнення поставленої мети; готує, якщо необхідно, матеріальну базу для виконання завдання, а якщо умови досягнення мети залежать якоюсь мірою від нього, – створює ці умови, а також виконує підготовчі дії, поповнює недолік інформації, проходить вправи, тренування, малює схеми можливого розгортання подій тощо; з початком практичних дій уважно стежить за зміною обстановки, оцінює адекватність своїх дій, модель яких він побудував заздалегідь, прагне використовувати оптимальні умови й засоби, що ведуть до досягнення мети, свідомо управляє собою.

Отже, стан психологічної готовності є вираженням сукупності інтелектуальних, емоційних, мотиваційних і вольових сторін психіки людини в їхньому співвідношенні із зовнішніми умовами й майбутніми завданнями [3, с. 11].

Крім готовності як психічного стану, існує і виявляється готовність як стійка характеристика особистості. Її називають по-різному: підготовленістю, тривалою або стійкою готовністю. Будучи завчасно сформованою, ця готовність стає істотною передумовою успішної діяльності.

У загальному вигляді тривала готовність являє собою структуру, в яку входять:

- 1) позитивне ставлення до того чи іншого виду діяльності, професії;
- 2) риси характеру, здатності, темперамент, мотивація;
- 3) адекватні вимоги діяльності, необхідні знання, навички, уміння;
- 4) стійкі професійно важливі особливості сприйняття, уваги, мислення, емоційних і вольових процесів.

На відміну від стану тимчасової готовності, що відображає особливості й вимоги майбутньої ситуації, тривала готовність – це стійка система професійно важливих якостей особистості (позитивне ставлення до професії, організованість, уважність, самовладання тощо), її досвід, знання, навички, вміння, необхідні для успішної діяльності в багатьох ситуаціях.

Позитивні риси тривалої готовності – відповідність структурі, змісту й умовам професійної діяльності, легкість актуалізації та включення у виконання завдання, пластичність, сполучення стійкості і динамізму.

Позитивними рисами тимчасової готовності є: відносна стійкість, відповідність структури оптимальним умовам досягнення мети, дієвість впливу на діяльність.

Тимчасова і тривала готовність перебувають у єдності. Тимчасова готовність – це щоразу створюване функціональне вістря довгострокової готовності, що підвищує її дієвість. Виникнення готовності як стану залежить від довгострокової готовності. У свою чергу, тимчасова готовність визначає продуктивність тривалої готовності в даних конкретних обставинах. Обидва види готовності ефективно реалізуються за умови доцільного керування й самоврядування, впливу на свідомість і підсвідомість.

Практичний інтерес становить готовність до правильної, адекватної поведінки в екстремальних ситуаціях. Як загальні риси екстремальних ситуацій можна відмітити раптовість, несподіванку, необхідність зміни стереотипу діяльності, емоційну напруженість.

Ступінь психологічного впливу цих факторів визначається готовністю людини до подій, що розвиваються. Інакше кажучи, готовність як особливий психічний стан визначає межу впливу такого подразника, як екстремальна ситуація.

Готовність людини до успішних дій в екстремальній ситуації складається з його особливостей як особистості, рівня підготовленості, повноти інформації про ситуацію або завдання, наявності часу й засобів для ліквідації екстремальної ситуації, наявності інформації про ефективність засобів, що вживаються.

У цілому можна зробити висновок, що психологічна готовність до екстремальних ситуацій – це активний стан організму особистості, що відповідає всіляким вимогам цих ситуацій і виступає як регулятор доцільної поведінки. Психологічна готовність сприяє збереженню ефективності діяльності в разі несподіваних ускладнень і виникнення стресових реакцій.

У психологічній готовності до екстремальних умов виражаються властивості особистості, досвід, навички, здатності людини, її відносини й мотиви поведінки у зв'язку з майбутньою діяльністю. Оптимальним є стан доцільної мобілізованості потенційних можливостей і здатностей, наявність у цьому стані установки діяти відповідно до змін умов ситуації [4, с. 9].

Формування психологічної готовності, особливо тривалої, означає утворення тих необхід-

них відносин, установок, досвіду, майстерності та властивостей особистості, які забезпечують людині можливість свідомо і сумлінно, зі знанням справи виконувати свої обов'язки. В такій ситуації провідні позиції займає мотиваційний момент. Разом з тим необхідні належні об'єктивні умови діяльності, які б сприяли реальному втіленню готовності та подальшому її розвитку.

Готовність до діяльності розвивається й міцніє завдяки озброєнню загальними та професійними знаннями, уміннями й навичками, розвитку професійно важливих якостей особистості.

Формування особистісних передумов готовності до діяльності має особливе значення. Мотиви поведінки перед виконанням складного завдання носять складний і нерідко суперечливий характер. Людина випробовує боротьбу різних мотивів і навіть шукає привід для відхилення від участі у виконанні складного завдання, пов'язаного з ризиком, великими труднощами. Позитивне ставлення до завдання спонукає виявляти цікавість до нього, активізує пізнавальну активність та змушує виконувати з піднесенням більший обсяг підготовчої роботи протягом коротшого часу. Саме завдання набуває в цьому випадку більшої спонукальної сили, тому що воно відповідає потребам, запитам і установкам особистості.

За нейтрального або пасивного ставленні до завдання хоча й може бути досягнутий позитивний результат, але підготовчі дії вимагають більшої напруги або перенапруги сил, що негативно позначиться на рівні психологічної готовності. Поведінка такої людини включає інші психологічні компоненти, ґрунтується на іншому співвідношенні психічних процесів і властивостей, вона в більшій мірі залежить від неусвідомлених спонукань і збігу обставин. Справа може дійти до ігнорування інтересів колективу, людина починає керуватися вузькоособистими прагненнями.

Поведінка ж людини, в якій домінує мотив виконати поставлене завдання, має іншу структуру: сприйняття, мислення, пам'ять, воля, почуття – вся психіка вибірково орієнтована в напрямку поставленої мети. У цьому випадку фахівець не буде діяти згідно зі своїми вузькоособистими інтересами, навпаки, він здатний урахувати інтереси колективу, має чітке уявлення про колективне завдання й досить сильне прагнення до його виконання.

Таким чином, стан готовності залежить від мотивів поведінки особистості, її потреб, ставлення до оточуючих, до пред'явлених вимог, до своїх можливостей.

Як показали дослідження, перед виконанням складного, пов'язаного з небезпекою й ризиком завдання, у фахівців підрозділів швидкого реагування МВС України можуть виникати різні психологічні стани: активної мобілізації сил, готовності й упевненості; пасивності, заглибленості в себе; тривоги, недоцільної активності, коливань, сумнівів; переваги установок на неминучість невдачі, непевності й страху [5, с. 14].

Про різноманітність станів і реакцій перед складною ризикованою дією свідчать наступні дані спостережень і вимірів психофізіологічних функцій. Завдяки підготовчій роботі в 50 % фахівців перед небезпечною дією зберігаються більш-менш нормальні фізіологічні й психологічні стани, хоча вони й напружені, але не відчують страху, коливань, сумнівів, непевності. Близько 20 % переживають сильне хвилювання й тривогу; 20 % проявляють неупорядковану активність або скутість. Близько 10 % відчують непевність і сильну напруженість. Становлять інтерес спостереження й психофізіологічні виміри після небезпечної дії: у частини фахівців відновлюються показники, близькі до звичайного (близько 35 %), у деяких знижений тонус (20 %), інші зберігають збуджений стан [5, с. 16].

Суб'єктивні стани фахівців перед небезпечною дією залежать від їхнього досвіду й індивідуальних особливостей, від проведеної підготовчої роботи, особистого прикладу керівників, товаришів.

Висновки. Сформовану готовність фахівців спецпідрозділів швидкого реагування з початком практичних дій щодо виконання завдання

не можна залишати без уваги й подальшого впливу, тому що їхня діяльність ускладнюється, з'являються нові труднощі, до яких треба додатково пристосовуватися і які треба переборювати на базі вже наявної готовності.

Для підтримання готовності на етапі виконання завдання потрібно активізувати позитивні мотиви впливу на психічні стани фахівців загонів спеціального призначення МВС України, вводити елемент новизни в умови і зміст їхньої діяльності, управляти їхньою активністю, вносити ясність у ситуацію, вказувати кращі способи дій, подавати особистий приклад пильності, майстерності й дисципліни.

Керування готовністю проводиться не тільки для збереження й підтримки її на належному рівні, але й з метою її мобілізації відповідно до нових вимог. Це досягається шляхом застосування різноманітних засобів впливу на особистість, колектив і ситуацію, виходячи з інформації про реальний їхній стан, зміну й розвиток, міру відхилення від бажаних характеристик.

Дослідження показують, що зниження рівня готовності, особливо в складній ситуації, виникає, як правило, за переваги в діяльності вузько-особистісних мотивів і негативних психічних станів. Тому необхідно постійно активізувати почуття відповідальності і прагнення виконати завдання, оптимізувати ситуацію, здійснювати координацію сил усередині колективу, вчасно забезпечувати необхідну його організаційну і психологічну структуру, контролювати й коректувати хід діяльності, стимулювати спонукальні мотиви виконання завдання.

Список використаних джерел

1. Тимченко А. В. Прикладная психология в практике правоохранительной деятельности / А. В. Тимченко, В. Е. Христенко. – Харьков : Одиссей, 2004. – 448 с.
2. Ковальська І. Е. Формування психологічної готовності членів громадських формувань до охорони державного кордону : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.09 / Ковальська Ірина Едуардівна. – Хмельницький, 2009. – 20 с.
3. Будник С. М. Формування професійної готовності офіцерів-прикордонників до творчого вирішення завдань управлінської діяльності : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Будник Сергій Михайлович. – Хмельницький, 2006. – 20 с.
4. Горелов І. Ю. Психологічна готовність працівників ОВС до застосування вогнепально-силового впливу : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.09 / Горелов Ігор Юрійович. – Харків, 2008. – 19 с.
5. Бондаренко Я. Г. психологічна готовність фахівців спеціальних підрозділів МВС України до виконання професійних задач різного рівня складності : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.06 / Бондаренко Ярослав Геннадійович. – Харків, 2011. – 24 с.

Надійшла до редколегії 19.02.2016

БОНДАРЕНКО Я. Г., СЕРГИЕНКО Д. В. ОСОБЕННОСТИ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ГОТОВНОСТИ СПЕЦИАЛИСТОВ СПЕЦИАЛЬНЫХ ПОДРАЗДЕЛЕНИЙ К ДЕЙСТВИЯМ В ЭКСТРЕМАЛЬНЫХ СИТУАЦИЯХ

На основе анализа основных психологических детерминант, которые оказывают влияние на эффективность и надежность выполнения профессиональных задач различной степени сложности, отражено, что состояние психологической готовности имеет сложную структуру и является выражением совокупности различных сторон психики человека в их соотношении с внешними условиями и будущими задачами.

Даны соответствующие выводы и обоснования готовности как психического состояния, а также проявления готовности как стойкой характеристики личности.

Ключевые слова: психологическая готовность, психологическая стойкость, состояние готовности, готовность к деятельности.

BONDARENKO Y. H., SERHIENKO D. V. FEATURES OF PSYCHOLOGICAL READINESS OF SPECIAL UNITS' EXPERTS TO ACT WHILE EMERGENCIES

The authors of the article define the content of the basic structural components of special divisions, psychological experts, the readiness within the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. The analysis is based on the main psychological determinants that affect the efficiency and the reliability according to effectiveness of professional tasks of various degrees of complexity.

It is demonstrated that the state of psychological readiness has a complex structure and is an expression of the totality of intellectual, emotional, motivational, volitional aspects of the personality and thinking in their correlation to external conditions and upcoming problems.

Appropriate conclusions and grounds were made on the basis of the readiness as a psychological state, and to demonstrate personality traits as evidence, which can be defined depending on conditions of the activity and expression of its individual psychological components.

Keywords: psychological readiness, psychological firmness, readiness condition, activity readiness.

УДК 159.9:34(075.8)

А. Р. КОЖУШКО,

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ САМООЦІНКИ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ЖІНОК НА ЕТАПІ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ

Розкрито вплив самооцінки на готовність до ресоціалізації жінок у місцях позбавлення волі. Наведені дані свідчать про те, що засуджені жінки вирізняються менш критичним ставленням до себе, яке характеризується переважно соціально схвалюваними властивостями. На основі проведеного дослідження встановлено, що в самооцінці засуджених робиться акцент на якості, за допомогою яких відкидається схожість із шаблонним образом злочинця, поширеним у повсякденній свідомості, з частковим прийняттям «ролі й образу», що виражається у визнанні в себе деяких стереотипних злочинних рис.

Ключові слова: самооцінка, діяльність, самоствердження, особистість.

Kozhushko, A.R. (2016), "Features of self-esteem of women sentenced to imprisonment on the resocialization stage" ["Osoblyvosti samoocinky zasudzhenykh do pozbavlennia voli zhinok na etapi resotsializatsii"], *Pravo i Bezpeka*, No. 1, pp. 162–166.

Постановка проблеми. Однією з найважливіших властивостей повноцінної особистості вважається адекватна самооцінка, яка залежить від характеру індивіда і формується залежно від думки оточуючих людей, соціального статусу індивіда. Самооцінка пов'язана з однією із центральних потреб людини – потребою в самоствердженні, що визначається відношенням її дійсних досягнень до того, на що людина претендує, яку мету перед собою ставить, – рівня домагань.

Як зазначає А. В. Ільїн, у своїй практичній діяльності людина звичайно прагне до досягнення таких результатів, які узгоджуються з її самооцінкою, сприяють її зміцненню, нормалізації. Істотні зміни в самооцінці з'являються тоді, коли досягнення зв'язуються суб'єктом

діяльності з наявністю або відсутністю в неї необхідних здібностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що історично проблема усвідомлення людиною того, що «вона собою являє» і «хто вона є насправді», виникла в філософії і довгий час розвивалася тільки в руслі цієї науки. Психологічною проблема самосвідомості стала тільки в кінці XIX століття. Цій проблемі було присвячено величезну кількість праць таких зарубіжних і вітчизняних психологів, як З. Фрейд, У. Джеймс, Д. Мід, С. Л. Рубінштейн, Л. С. Виготський, О. М. Леонтьєв, Б. Г. Ананьєв, Л. І. Божович, І. І. Чеснокова, І. С. Кон та інші [1; 2; 3, с. 46–58].

Поняття «самооцінка» відображає різноманітні аспекти самопізнання і самоставлення.